

Књига друга

ОДЛОМЦИ

ИЗ ПОЛИТИЧКОГ ЖИВОТА НАШЕГ ДОБА

Сусрети с Карађорђевићем

Ово је прича из ранијих дана нашег политичког живота под Милошевићем. Из времена кад су се још полагале наде да су симболи српске прошлости остали нетакнути и неокрњени. Болно је било суочавање с чињеницом да је стварност сасвим друкчија.

* * *

Принца Александра (1945), сина јединца краља Петра Другог Карађорђевића (1923-1970), упознао сам у Торонту с пролећа давне 1981. Било је то на пријему код једне моје рођаке на којем су се окупили многи виђени представници српске политичке емиграције из северне Америке. Осим што сам му се представио, нисам имао прилике да с њим остварим било какво дубље познанство.

Више од деценије доцније, 1992, боравио сам као наставник по позиву на Калифорнијском универзитету у Санта Барбари. На тој школи сам претходно стекао диплому магистра, одбранио докторат из модерне европске историје и провео неколико дивних и незаборавних година.

Опет је било пролеће кад ми је стигла понуда да се вратим у Београд и постанем директор Дворске канцеларије у Србији. Од мене се очекивало да припремим један елаборат о могућим активностима и делокругу рада једне такве канцеларије. Потом би се с престолонаследником Александром и његовим саветницима размотрио тај предлог. После усвајања, био би издат указ о оснивању канцеларије и именовању њеног директора. Све ми је то било објашњено у том првом разговору. Прихватио сам у начелу

Независно од тога, и из сасвим других разлога, вратио сам се из Америке у Београд средином јуна 1992.

Пажљиво сам припремио и разрадио унутрашњу организацију, правце деловања и буџет будуће Дворске канцеларије и у писменом облику проследио свим заинтересованим особама. Био је то један прилично озбиљно припремљен и сасвим свеобухватан материјал.

* * *

До коначног састанка дошло је готово две године доцније, маја 1994, у Лондону.

Из Београда смо дошли члан Крунског већа¹ Драгомир Ацовић², кандидат за члана Крунског већа Милорад Игњачевић³ и Милан Ст. Протић. Из Женева је долетео Петар Димитријевић⁴, такође члан Крунског већа, у то доба главни финансијер принца Александра.

Сместили смо се у "Ројал нешенал хотел" ("Royal National Hotel") на Расел скверу⁵. То је једна зградурина, огромна и ружна, налик совјетским хотелима, која врло одудара од елегантне архитектуре британске престонице.

---

¹ Принц Александар је, почетком деведесетих, образовао две институције као своје саветодавне органе: Крунско веће, један оперативан одбор састављен од петорице чланова и Крунско савет као шире, репрезентативно тело од неколико десетина именованих саветника. Осим Ацовића, сви остали чланови Крунског већа живели су у иностранству, док је велика већина крунских саветника била из Србије. Чланови оба већа постављени су доживотно.

² Драгомир Ацовић је по струци архитекта и наш најпризнатији стручњак за ордење и грбове. Председник је Српског хералдичког друштва. Његов даљњи рођак, такође архитекта Ацовић, био је власник виле у Ужичкој (некад Румунској) 15 у Београду, у којој су живели и Тито и Милошевић.

³ Милорад Игњачевић је београдски адвокат, у професионалним круговима познат као посредник у великим уговорима између ЈНА и влада неких арапских земаља за време СФРЈ. Средином деведесетих био је члан извршног одбора Демократске странке Србије. Сматрао се за одлично обавештеног, утицајног и богатог човека.

⁴ Петар Димитријевић (1926.) је син генерала Александра Димитријевића, маршала двора краља Александра Првог Карађорђевића и један од наших пословно најуспешнијих емиграната. Избегао је из Југославије илегално не чекајући коначан долазак комуниста. Материјално је помагао многе политичке покушаје и у иностранству и у земљи. И писац ових редова је био његов стипендиста током постдипломских студија у САД. Све до Титове смрти није долазио у Југославију, да би се под Милошевићем упустио у једну пословну авантуру која се по њега неповољно завршила.

⁵ У непосредној близини извршен је један у низу терористичких напада на Лондон и његове становнике почетком јула 2005.

Ни њену унутрашњост не краси посебан луксуз. "Ројал нешенал" је од оних хотела у којима човек борави зато што мора једва чекајући да га напусти и што пре заборави. Његове главне предности своде се на то што се налази на згодном месту у граду и што има стотине соба и апартмана тако да увек располаже слободним смештајем.

Лондонска канцеларија принца Александра налазила се уз сам Хајд Парк, на Парк Лејну, у најстрожијем центру главног града Енглеске. То је уствари једна невелика кућа, окречена у бело и предвиђена више за становање него за пословни простор, власништво неког богатог Грка, коју је престолонаследник добио на трајно коришћење.

Састанци овог пробраног друштва с наследником престола трајали су три или четири дана. Почињали су сваког јутра тачно у девет и трајали до поподнева. Редовно нам се придруживао Ђорђе Новаковић, српски емигрант у Великој Британији, исто тако члан Крунског већа, човек у кога је Александар имао посебно поверење. Принцеза Катарина се појављивала ретко, а и кад је улазила није се дуго задржавала и није учествовала у разговору.

Окупљали смо се у принчевој радној соби, једној укусно уређеној просторији с масивним писаћим столом у дуборезу, лепом гарнитуром за седење и великим портретом краља Петра Другог на зиду. Ничег од аристократске раскоши и богатства. Карађорђевић је живео и радио у сасвим скромним условима.

Принц Александар је у директном контакту увек непосредан и срдчан. У то време није патио ни од етикеције, ни од формализма. С њим се могло разговарати слободно и опуштено. Веселе нарави и насмејан, он је уносио једну ведрину атмосферу међу старију господу присутну на овим састанцима.

Оно што се на први поглед запажало било је његово укупно политичко неискство. То неискство често је прелазило у пуко незнање. Наш престолонаследник се није претерано занимао за земљу и народ свог порекла, али је зато гајио највеће амбиције да им стане на чело. Он честито није познавао ни српску историју, ни наше обичаје, још мање српски менталитет. Политичке прилике т.ј неприлике код нас биле су за њега углавном магловите и неразумљиве. Британски васпитаник, он је поседовао врло мало од једног правог Србина. Охрабриван од многих да у Србији жељно чекају краља и да он треба само да се појави и биће изгласан општом акламацијом, доживео је непријатно отрежњење током боравка у Србији у лето 1992.

Тад је и стекао одређена предубеђења којих се ни до данас није потпуно ослободио и која су му, и досад, у великој мери нашкодила. Прво његово погрешно уверење односило се на ово: Круна мора бити изнад политичких партија и не сме се мешати у дневну политику. Друго његово наопако тумачење састојало се у томе што је страховао да ће га сваки политичар у земљи искористити за своје себичне циљеве Гајио је резервисаност највише према Вуку Драшковићу, али и према другима. Трећа његова опасна заблуда била је што је сувише веровао западним силама. У њиховој љубазности видео је знакове безрезервне политичке подршке. Четврта, вероватно најтежа, његова грешка крила се у избору људи којима се окружио. Сем малог броја изузетака, то су особе које нису одане ни монархији, ни њему лично. Њима су на уму били и остали сасвим супротне жеље и планови.

* * *

Језик споразумевања био је, наравно, енглески, мада се повремено употребљавао и француски. Нарочито у ситуацијама кад је престолонаследник

хтео неком нешто да каже, а да не разумеју баш сви. За њим, чинили смо исто и ми остали којима говор француског није био стран. У то време, он није знао ни једне једине српске речи. Врло се љутио уколико би неко нешто рекао на српском, управо зато што ништа није разумевао.

Сви предложени материјали морали су да буду на енглеском. Оно што је било написано на српском, одмах се преводило и поново делило учесницима састанка.

За ту сврху и све остале техничке послове биле су задужене две женске особе у секретаријату канцеларије. С те стране све је текло глатко, чак беспрекорно. У тим импровизованим условима, наши сусрети били су припремљени и опслужени на савршен начин. Општи утисак је био да се радило одговорно и озбиљно, па је тиме и сам садржај наших разговора деловао тако.

Међу нама није било суштинских спорова. Сви су били сагласни у начелном ставу да је Дворска канцеларија једна корисна идеја и да је треба што пре остварити. Ни у погледу јавног деловања није било великих разлика. Принц је једино инсистирао на томе да се канцеларија, поред осталог, бави и хуманитарним радом. Принцеза Катарина и он су сматрали да је то врло битан вид њиховог присуства у Србији.

Замисао је била да политичка активност Дворске канцеларије у Београду буде њено главно поље рада. То је значило да Канцеларија и њен директор наступају као опуномоћени представници и гласноговорници Круне са широким надлежностима у тумачењу тих ставова. Општи закључак до ког се дошло био је да пут ка "васпостављању монархије и повратку династије Карађорђевић на престо" мора бити добро припремљен пре него што се приступи коначној акцији у том правцу. Дворска канцерија би, у име престолонаследника, реаговала на

најкрупнија питања државе и народа, издавала саопштења за јавност, користила расположиве медије и спроводила пропагандну кампању у корист круне широм Србије. Помињала се и могућност оснивања локалних монархистичких клубова по српским градовима и селима у процесу изградње једног масовног покрета за краља и отаџбину.

Био је то један претеран програм за наше тадашње снаге. Моја идеја је била да се у то укључе најмоћније монархистичке странке, јер без њих изгледи на успех би се драматично смањили. Мислио сам да је питање облика владавине у основи политичко питање и да је логично да у његовом разрешењу учествују политички чиниоци. Овај мој став није наишао на опште одобравање. Напротив.

У главним цртама, понуђени план је усвојен. Требало је да се састанемо још једном, последњег дана, ускладимо детаље и сачекамо да престолонаследник изда свој указ.

Успутно, за све време нашег састанчења, привлачило се и питање Игњачевићевог избора у Крунско веће. Ово је по правилу покретао Петар Димитријевић чији је то предлог и био. Нико се није супротстављао, али није било ни дебате на ту тему. Игњачевић је равноправно с другима присуствовао свим састанцима, на основу чега се стицао утисак да ће с његовим наименовањем све бити у реду.

* * *

Обрт је дошао на самом крају.

Састали смо се у уобичајено време у канцеларији престолонаследника са спакованим стварима, будући да смо тог поподнева сви напуштали Лондон. Очекивали смо да ће то последње виђење бити кратко и без изненађења.

Реч је одмах узео сам Карађорђевић:

"Господо, морам да вам кажем да се мени све ово ништа не допада. Идеја о Дворској канцеларији у Београду је у начелу добра, али је преурањена. Искрено, мени се не чини да у Југославији постоје иоле повољни услови за такву активност. Ризик је велики и ми лако можемо да изгубимо стечене позиције. Ја сам већ то искусио прошле године током посете Србији. Нема разлога за журбу. Треба дејствовати смишљено и полако.

Моја супруга, принцеза Катарина, врло је заинтересована за отварање једне хуманитарне фондације коју би она водила. То је нашем народу сад најпотребније и преко тога се ми можемо најбоље представити у Србији. Ми желимо да покажемо колико искрено бринемо о нашим људима и колико смо спремни да му помогнемо у тешким временима.

Одавде из Лондона не могу тачно да проценим политичке догађаје у Србији, а мој одлазак тамо на дужи рок је апсолутно искључен. Зато не видим могућност да дворска канцеларија успешно обавља свој посао у овом тренутку.

Стога вас обавештавам да сам одустао од оснивања Дворске канцеларије и да је моја одлука коначна."

"Ваше Краљевско Височанство", почео је Петар Димитријевић", а шта ће бити с постављењем г. Игњачевића за члана Крунског већа? Мислим да о томе имамо договор."

"И око тога сам променио мишљење. Ни тог постављења неће бити."

"Али, Височанство, довели сте и г. Игњачевића и мене у врло незгодну ситуацију. Ми смо овде с вама провели неколико дана у уверењу да је то постављење неспорно, а сад нам кажете ово. Г. Игњачевић је озбиљан човек, врло уважен у Београду, тамо људи знају за разлог његовог доласка... Све је то врло непријатно", запомагао је Димитријевић.

"Знате шта, Петре," Карађорђевић је почео да сикће, "доста ми је и вас, и ваших пријатеља, и ваших предлога. Ја сам одлучио, а вама ако се не свиђа, ви сте слободни..."

"Шта то говорите Ваше величаство?" Димитријевић је био запрепашћен.

"Можете слободно да идете. Пре него што одете да вам кажем још нешто. Ви мислите да се све може купити парама. Не може. Упамтите то", рече престолнаследник свом главном спонзору, не трепнувши.

"Ако је тако..." промрмља Димитријевић, подиже се несигурно и без поздрава напусти просторију.

* * *

Без обзира на увређеност Петра Димитријевића и Милорада Игњачевића, па и моју, било је несумњиво да је неко у последњем часу на Александра извршио такав утицај да је он од свега одустао. Чији су то прсти били више ме није интересовало. Очигледно је било једно. Били су то прсти једне врло дугачке руке. Ни у чије добре намере нисам се могао поуздати.

Дуго сам се, после овог, љутио на себе зато што сам дангубио с неозбиљним и незахвалним људима, да би, после много година, та негативна осећања постепено избледела.⁶

Доцније ми је, поводом овог случаја, Ацовић рекао у пролазу:

"Морате да разумете Александра. Он се уплашио да ви хоћете да га искористите и да завладате уместо њега. Да ћете се, уколико вас он именује за директора Дворске канцеларије, прогласити за краљевског регента."

"За шта ћу да се прогласим?" Нисам веровао сопственим ушима.

"Добро сте чули", одговори Ацовић.

---

⁶ Престолнаследник Александар и принцеза Катарина били су моји први и драги гости и у Скупштини града Београда 2000. и у амбасади СРЈ у Вашингтону 2001. Оба пута је у њихову част приређен свечани пријем.

Одмахнух руком. Ништа више нисам имао да кажем.

* * *

Ни данас не могу да се начудим самом себи. Како сам могао да пређем преко свега и да наставим да гајим илузију да је монархија у Србији реална могућност.

Нико није имун од људских слабости и ниских побуда, независно од тога ко су му преци и какво презиме носи.

Неосновани оптимизам, по правилу, води у опасну заблуду и велике грешке.

Биле су то драгоцене лекције из живота и политике.

Сан и јава албанског питања

Кад год су односи Европске уније и Милошевића западали у ћорсокак, Европљани су тражили заобилазне путеве за решење проблема. И обратно. Чим би успели да с Милошевићем успоставе дијалог, прекидали су сваку везу с његовим политичким противницима.

Поновило се то и у случају Косова и Метохије.

* * *

Негде у првој половини 1996, фондација једне моћне издавачке компаније из Немачке под називом "Бертелсман" појавила се у својству организатора паралелних разговора између представника Албанаца с Косова и Срба и Србије.

По ком мерилу су одабрани учесници, није било познато. У сваком случају, с косовске стране укључили су се Ветон Сурои, албански интелектуалац и публициста, Газменд Пуља, представник Хелсиншког одбора за људска права на Косову и Метохији и Иса Зимбери, представник косовских Албанаца у Лондону. Са српске стране, позвани су Предраг Симић, тадашњи директор Института за међународну политику и привреду из Београда, Ратомир Танић у то време саветник председника странке "Нова демократија" Душана Михаиловића и Милан Ст. Протић као директор Центра за српске студије такође из Београда.⁷

---

⁷ На захтев Милана Ст. Протића у рад ове групе са српске стране укључен је накнадно и Душан Т. Батаковић. Аргументација је била да су и Симић и Танић уствари представници актуелне власти у Србији, иако су се престављали као независни и да је, због тога, оправдано да демократска опозиција има још једног члана.

Европски представници су се смењивали од сусрета до сусрета, али је било и неколико немачких, холандских, француских и грчких дипломата и професора политичких наука који су били стални учесници.

Повремено су позивани и политички прваци косовски Албанаца. Међу њима на првом месту пок. Фехми Агани, заменик Ибрахима Ругове и његов први идеолог, Бујар Букоши, премијер самозване косовске владе у егзилу и Адем Демаћи, дугогодишњи борац за албанску ствар на Косову и Метохији и бивши робијаш.

Главна звезда с европске стране био је свакако Вилем Ван Екелен, бивши холандски министар спољних послова и председавајући Западноевропске алијансе (европске варијанте НАТО-а).

Седнице и рад ове неформалне групе преговарача одржавали су се током више година, од 1996. до 1999, редовно два пута годишње. Домаћин је увек била Грчка т.ј. један њен институт за интернационалну политику и односе у свету из Атине. Само једанпут, у зиму 1997, конференција је организована у Минхену.

* * *

Постављени циљ састојао се у овом. Група је требало да испита све могућности за решење коначног статуса Косова и Метохије, од високог степена аутономије до условне независности. Постављени задатак није био ограничен на разматрање позитивних елемената сваког од понуђених модела, него је обухватао и утврђивање негативних страна тих предлога.

Наш рад је био замишљен више као једно продужено саветовање, него као делатност која може произвести дефинитиван закључак. Ми нисмо имали ни политичке, али ни фактичке моћи да пронађемо и утврдимо завршни одговор на питање уставноправног положаја Косова и Метохије. Уместо тога, требало је да

представљамо једну интелектуалну лабораторију у којој би се испробавали различити начини за решење косовског проблема. Можда је од тога било значајније то што су представници Срба и Албанаца сели за исти сто и показали да су способни за цивилизовану расправу.

Током разговора се показало да има основа за напредовање наших односа и за продубљивање међусобног разумевања. Један део те пристојности припада познатој балканској склоности ка претварању пред странцима. И Албанци и ми желели смо да оставимо што повољнији утисак на Европљане. У том прећутном такмичењу, обе стране су се приказивале у бољем светлу него што су уистину биле.

Било је исувише неискрености у приступу свих. Свесни да ови преговори неће имати никаквог реалног дејства, сви учесници су деловали далеко попустљивије него што би били да се стварно решавала политичка судбина Косова и Метохије.

Овде треба имати на уму да се овај дијалог водио у време кад Милошевић још није кренуо свим силама против косовских оружаних побуњеника т.ј. пре него што је дошло до драматичног погоршања тамошње ситуације, локалног рата, а потом и бомбардовања Србије.

Наши састанци служили су и као својеврсан полигон за проверавање различитих идеја. Свака страна је помало увежбавала своје будуће позиције за тренутак кад се буде приступило истинским преговорима.

Како било, свако је из ових сусрета хтео да извуче максимум. И Албанци, и Европљани и ми.

* * *

Ветон Сурои спада у сам врх албанске интелигенције. Син Титовог амбасадора, он је цело школовање завршио у иностранству. Дипломирао је на факултету у Мексику. Изванредно говори енглески и шпански. За разлику од других, Сурои располаже донекле и оном академском вештином карактеристичном за англосаксонце.

И по спољашњем изгледу, он највише личи на једног западњака. Најчешће је лежерно обучен, али и у свечаним приликама уме да изгледа елегантно. Да му се, с времена на време, не омакну беле чарапе, човек би га могао заменити за неког латино дипломату. Неке навике из Титовог социјализма, беле чарапе на пример, нису познавале етничке границе.

Фехми Агани био је од најјутицајних албанских вођа на Косову и Метохији. Једини није знао ниједан страни језик. Утисак о њему могао би се упоредити с оним о остарелом мафијашком куму. Агани се понашао као неприкосновени ауторитет који говори мало, али контролише сваког. Остали Албанци помало су га се прибојавали, можда и због тога што је био човек старог кова, коме слобода мисли и индивидуална права нису били најважније политичке вредности. Да је био човек из прохујалих времена примећивало се и по томе што је стопала увек имао увијена у обојке.

Иса Зимбери је био наставник у средњој школи на Косову и Метохији пре него што је емигрирао у Велику Британију, мада у себи није имао ничег професорског. Напротив. Од свих Албанаца, он је изгледао најсвирепије. Узимао је реч ретко, а кад је то чинио, звучало је одсечно претеће.

Једном је Батаковић тачно рекао за њега:

" Да може, овај би нас све поклао."

Највероватније ће бити да је Зимбери био задужен за утеривање пара од косовских Албанаца у Енглеској. Личио је на особу прикладну за ту врсту послова.

Најсимпатичнији међу Албанцима био је Газменд Пуља. Деловао је и најумереније. Живео је углавном у Немачкој. Изразито крупан за Албанца, у раним четрдесетим, он се једини занимао и за друге ствари, а не само за албанску национално питање.

Једном приликом требало је да летимо заједно из Београда за Атину Пуља, Весна Пешић и писац ових редова али је наш лет у последњем часу отказан. Грчки организатори су, без обзира на то, упорно наваљивали да ипак дођемо. Најзад смо се договорили да мојим колима кренемо за Солун, а оданде ухватимо последњи ноћни авион за Атину. Позвао сам Газменда да нам се придружи. Изненађен, прво се премишљао да би на крају прихватио. Тако смо неколико сати вожње необавезно ћаскали.

Кад наступају заједнички, сви Албанци дишу као један. Код њих су забрањене разлике чак и у нијансама. Њихово национално осећање темељи се на племенској, а не на политичкој свести. Њихова лична гледишта и ставови морају да буду апсолутно подређени албанском интересу. У том погледу они су као војници свог племена и зато је с њима врло незахвално преговарати.

* * *

Иностране дипломате имају једну тактику коју, по правилу, примењују у разговорима с неразвијеним и неприпремљеним саговорницима.

Они унапред одреде основна начела, кључне правце, и оквир за расправу. То своје настојање приказују као помоћна средства која треба да олакшају дискусију и да је усмере ка заједничком циљу. Вешто их подводе под своје

"добре услуге". Уствари, они тиме дефинишу најбитније елементе будућег дијалога и уклањају сваку могућност да се ти елементи доводе у сумњу или преиспитују. Тако неискусне партнере неприметно увлаче у своју мрежу у којој су већ одредили границе и ток.

Странци воле да се разговора о "конкретним питањима", док начелну расправу оцењују као губљење времена. Још више зазиру од теоријских проблема. Они сваку прилику користе како би избегли везивање за опште принципе што правдају чињеницом да је свака ситуација посебна и да се за њу морају створити посебни критеријуми.

Они успешно користе све своје предности. А те предности су заиста вишеструке.

Њихова прва предност јесте у томе што се за сваки свој подухват детаљно и темељно спремају. За њих не постоји импровизација или ослањање на здрав разум. То су балканске слабости које они користе да би постигли оно што су наумили.

Њихова друга предност састоји се у томе што унапред поделе улоге међу собом и то тако што се прецизно договоре ко о чему говори и које становиште заступа. Отуд странци увек делују као идеално уклопљен и уигран тим.

Њихова трећа предност је у њиховом јединству. Ни Европљани, ни Американци нису искусили погубне последице комунизма, ни његове совјетске, ни његове националне фазе. Отуд су били у прилици да сачувају заједничку свест о заједничким интересима. Међу собом воде немилосрдне политичке ратове, али кад наступају према другима, онда су јединствени и складни.

Неопрезан учесник лако упада у постављену замку. Јер, једном кад се покрене "процес" т.ј. преговори путевима који су претходно обележени, више

нема повратка на почетак. Странци вас стално пожуреју, опомињући да разговор треба да "одмиче" и да "идемо даље". Иза тог дипломатског речника, крије се раније смишљен план с раније утврђеним исходом.

А ми смо мајстори да на све то насаднемо сваки пут и на истоветан начин.

У случају Бертелсманових дијалога од почетка се јасно видело да Предраг Симић и Ратомир Танић заступају Милошевићеву политику. Они се, додуше, нису званично ословљавали као представници власти у Србији, али су њихова гледишта била у сагласна с Милошевићевом тадашњом политиком према Косову и Метохији. Отуд је сваки споразум с њима био искључен.

Показало се да је немогућно бранити српске интересе с успехом кад су на супротној барикади и ратоборни Албанци и скривене кртице домаћег режима.

Наступи ове двојице били су штетни још из једног разлога. Њихово незнање, неприпремљеност и одсуство елементарне интелигенције приказивали су Србију у врло рђавом светлу. С њима су Европљани излазили на крај без муке и напора. Предвидљиви у дебати и једносмерни у мишљењу, они су српску ствар водили у неизбежан пораз.

Све што се могло у овој готово безизлазној ситуацији било је да се покаже да у Србији нису сви исти, да у њој има људи који умеју да мисле и да буду врло незгодни супарници. Да се Западу можемо противити западним знањем и западном логиком.

* * *

Наша прва теза била је ова. Међународна заједница се обавезала да неће признавати "последнице аката насиља", имајући на уму територијална освајања током ратова деведесетих.

На другој страни, иста та међународна заједница узела је затечено уставноправно стање у СФРЈ као легитиман основ за признање независности бившим југословенским републикама. Заузимајући такав став, она је потпуно запоставила чињеницу да је то уставноправно стање у СФРЈ последица једног ранијег акта насиља почињеног током и по завршетку Другог светског рата. Тај акт насиља, праћен истинским терором над "класним непријатељем", била је комунистичка револуција. Њен насилни карактер не треба посебно доказивати, јер само учење марксизма-лењинизма то потврђује.

Да ли то онда значи, било је наше питање, да са становишта међународне заједнице постоје две врсте последица аката насиља, оне које се прихватају и оне које се поништавају или постоји неко друго објашњење?

Вилем Ван Екелен је покушао да одговори:

"О чему ви причате? Да, наравно, постоје акти насиља које признајемо и акти насиља које не признајемо. Па нећете ваљда негирати исправност америчке револуције која је такође представљала један акт насиља, зар не?"

"Ако смем да вам противречим, поштовани господине Ван Екелен, онда бих изнео следеће. Прво, драго ми је да од вас чујем да поредите долазак на власт југословенских комуниста и револуцију у САД, иако та два историјска догађаја раздвајају сто седамдесет година и суштински супротне идеологије. Друго, и америчка и француска револуција одиграле су се у време кад није било ни уставности, а камоли демократског устројства нигде у свету. Управо су те револуционарне промене човечанству даровале велике идеје слободе, законитости, једнакости и правде. Треће, извините Ваша Екселенцијо, али ако баш хоћете разговор на ту тему, која је разлика између циљева Џорџа

Вашингтона и циљева Радована Караџића? И један и други су хтели суверену државу. Или можда грешим?"

Холанђанин је цептео од беса, али није одговорио.

Други наш принцип био је овај. Уместо да се прегањамо око формалног статуса Косова и Метохије, боље би било да говоримо о практичним питањима. Које су, уствари, надлежности од интереса за косовске Албанце. Да ли су они заиста спремни да узму сву одговорност за добробит тамошњих грађана на себе? Да се не заваравамо. Приштински универзитет, примера ради, није дорастао да се мери с београдским. Он је настао и служио много више као школа за правоверне борце за албанску ствар, него као истински просветна установа. Данас ни београдски универзитет, нажалост, није оно што је некад био. Према томе, за нас је питање какву ће школу деца тамо учити и каква ће знања стицати, а не да ли Албанци имају права на свој универзитет или не. Наше је мишљење да Албанци имају право на најбоље образовање, уосталом као и Срби. Ако је то тема, хајде онда о томе да разговарамо.

Трећи наш принцип био је чисто политички. Догод је Милошевић на власти нема никаквих шанси да се реши иједно питање, па ни питање Косова и Метохије. Милошевићев екстремизам изазива албански екстремизам. То су две стране исте медаље и међу њима нема ни разумевања, ни решења. Тек с победом демократије у Србији, а потом и међу Албанцима, отварају се могућности за миран исход и узајамни споразум.

* * *

На вест да се припрема конференција у Рамбујеу, фондација "Бертелсман" је предложила да се састанамо још једном и да дамо пуну

подршку будућим преговорима који "наговештавају да је повољан расплет на помолу".

Одбио сам с образложењем да је то пакт с ђаволом. Сваки покушај да се с Милошевићем преговара јесте ударац демократском покрету у Србији и самим тим штетан за наше националне интересе, али и за будућност Балкана. Успут, додао сам, не верујем да је то пут ка стабилности и дугорочном миру на Косову и Метохији.

* * *

Уместо закључка, ево једног размишљања о стратегији за нашу националну политику према Косову и Метохији. То је уствари идеја врло слична оној коју сам предлагао у Вашингтону 2001. Може бити да би се и данас могла искористити.

Одавно је куцнуо час истине. Косово и Метохија клизи ка независности, а власти у Србији као да неће да буду свесне те неповољне чињенице. Крупне речи и изјаве могу деловати као утеха и оправдање, али не могу бити основ за одговорну политику.

Тачно је да је једна погубна власт, власт Слободана Милошевића, крива за садашње стање на Косову и Метохији. Тачно је и то да су међународни чиниоци сасвим близу одлуке о статусу Косова потпуно супротном интегритету Србије као државе. Нажалост, тачно је и то да оно мало Срба што су тамо преостали живе под немогућим условима.

Управо због тога, Србији је данас потребна хладнокрвност, стрпљење и план.

Уколико Србија заиста жели да одбрани своје државне интересе, онда се одмах мора приступити изради једне истинске стратегије т.ј. једне праве политике за Косово и Метохију.

Декларација коју је донела Народна скупштина и око које су се тако хвалисаво сагласили сви парламентарни клубови није и не може бити политички правац, а камоли политички план за преговоре о будућем државноправном положају Косова и Метохије. Та декларација представља једну анализу узрока и стања, али и списак жеља српске стране. То свакако није довољно да би се дефинисала национална политика.

Иступање премијера Србије Војислава Коштунице пред Саветом безбедности било је пуцањ у празно. Позивање на међународне документе, принцип сувереност, територијалну целовитост Србије и њен "осведочени демократски карактер" сувише подсећа на Милошевићеву аргументацију. Уз то, ови принципи су спорни и са становишта међународног права. Њима насупрот стоји принцип народног самоопредељења.

Инсистирање на заштити људских права Срба и неалбанаца такође неће дати задовољавајући резултат. И то из најмање два разлога. Прво, јасно је да испуњење тзв. "стандарда" (безбедност, повратак, децентрализација) неће зауставити, па ни одложити почетак преговора о статусу. И друго, чак и кад би се сви "стандарди" испунили, то би више погодвало Албанцима као аргумент у корист независности Косова и Метохије, него као аргумент Србима против независности.

Ни бојкот избора, ни одбијање да се учествује у привременим органима власти нису произвели позитиван ефекат. Избори су одржани и без Срба (или

уз њихово симболично учествовање), институције су створене без Срба, а међународна заједница је дала пун легитимитет и једном и другом.

Уместо етничког декора што су Срби представљали у претходном периоду (2001 - 2004), сад су потпуно нестали из политичког живота Косова и Метохије.

Из овог произилази да тежиште преговора треба пребацити с питања људских права на питање политичких права. А то уствари значи да преговоре треба засновати на расправи о начелима, а не о могућим решењима.

У чему би се онда та политика састојала?

Крунски принцип мора да буде суверена воља грађана Косова и Метохије. Ниједан орган, било међународни, српски или албански, не сме имати право да одлучи о судбини Косова и Метохије. Дакле, преговарачи су власни да утврде начин на који ће се решити статус Косова и Метохије, али нису власни да донесуконачну одлуку о томе. Ово мора бити полазна тачка.

Наш полазни став треба да буде овај. Сви они пунолетни грађани који су рођени на Косову и Метохији уживају пуно право гласа, без обзира где данас имају пребивалиште и у ком су се тренутку у прошлости отуд иселили. То је њихово елементарно и неотуђиво политичко право.

Врло је једноставно утврдити тачан број ових људи, с именима и личним подацима, пошто се документација о њима (матичне књиге) воде у општинама њиховог рођења. Та документација је током бомбардовања 1999. пресељена у Србију и, колико је познато, потпуно сачувана.

Уз ово, пожељно би било оспорити право гласа свим данашњим становницима Косова и Метохије који нису рођени на Косову и Метохији (тзв. "резидентима").

Будући да Срба и неалбанаца преосталих на Косову и Метохији има око 100.000, а рођених на Косову и Метохији преко 600.000, јасно је да би, великом излазношћу на изборе или на референдум, могла да се спречи одлука о независности. Ово тим пре што би се радило о примени једног чистог и демократског принципа за који је врло тешко наћи противразлог.

Најављени попис становништва за 2006, следствено, пружа велику и неочекивану шансу за Србију и одбрану њених државних интереса.

Оно што додатно олакшава српску позицију за парламентарне изборе јесте чињеница што Уставни оквир за Косово и Метохију предвиђа 10 гарантованих посланика за Србе и исто толико гарантованих посланика за неалбанце. То практично значи да је Србима с неалбаницима потребно да освоје минимално двадесет и један мандат на изборима, па да буду у позицији да могу да онемогуће двотрећинску већину неопходну за изгласавање закона о референдуму о независности т.ј. минимално тридесет и један, уколико би се искључили мандати неалбанаца. (Укупан број посланика у скупштини Косова и Метохије је 120; 41 јесте за један више од једне трећине.)

У нашој предлози стратегије за Косово и Метохију ред потеза би требало да буде следећи:

- 1. Попис свих грађана рођених на Косову и Метохији;*
- 2. Стварање нових бирачких спискова на основу резултата пописа;*
- 3. Нови парламентарни избори на основу нових бирачких спискова;*
- 4. Одлука о расписивању референдума о државноправном статусу Косова и Метохије мора се донети двотрећинском већином гласова у скупштини Косова и Метохије.*

5. Тек уколико се сви ови услови испуне, могућно је одржати референдум у складу с универзалним демократским начелима и већинском вољом грађана Косова и Метохије.

Ова скица стратегије за Косово и Метохију, не јамчи успех. Могућно је да су велике силе већ одредиле судбину и Балкана, и Србије и Косова и Метохије. Али, претпоставка је да се у дипломатску игру улази с намером да се учини најбоље што се може и да се, по могућству, победи.

Отуд и наше мисли треба да буду усмерене ка том циљу, а не неком другом.

Ако није доцкан.

Под рефлекторима ЦНН-а

Ако није најбољи телевизијски извештач на свету, Кристиан Аманпур⁸ је сигурно најплаћенији.

Рођена у Лондону, она је запослена, последњих двадесет пет година, у ЦНН-у⁹, најбогатијој глобалној телевизијској мрежи. Извештавала је са свих ратишта и свих континената од рата Ирака и Ирана крајем осамдесетих, преко Голфског рата почетком деведесетих до велике кризе на Балкану. Успела је да направи разговоре с најзначајнијим светским лидерима и то у преломним тренуцима њихових каријера. На списку њених саговорника налазе се имена Жака Ширака, Тони Блера, Мухамеда Абаса, Аријела Шарона и многих других.

Била је једини амерички новинар који је имао паралелне уговоре с две телевизијске компаније. Поред посла у ЦНН-у, једно време је била и ексклузивни репортер за амерички ЦБС. Радило се о астрономским цифрама.

Свакако је најпознатија, ако не и једина, жена-ратни репортер. Та њена мушка црта храбрости омогућила јој је да се избори за равноправно место међу светским репортерима с кризних жаришта. По правилу је успевала да буде и бржа и боља од већине мушкараца у свом послу.

Данас је шеф дописништва ЦНН-а у Лондону.

Код нас је Кристиан Аманпур на лошем гласу. Наша јавност је осуђује за пристрасно извештавање из Босне и Херцеговине и с Косова и Метохије. Многи

---

⁸ У оригиналу Christiane Amanpour. Рођена је 1958, од оца Иранца и мајке Енглескиње. Одрасла у Техерану. Избегла после исламске револуције под вођством ајатолаха Хомеинија и свргавања шаха Резе Пахлавија 1979. Школована у Лондону и на универзитету Роуд Ајланд у САД. У ЦНН-у од 1983. Удата за бившег портпарола Стејт департмента у време Медлин Олбрајт, Џејмса Рубина с којим има сина.

⁹ У оригиналу CNN (Cable News Network) са седиштем у Атланти, Џорџија, САД.

је сматрају за непријатеља Срба, који је злоупотребио новинарску професију за остварење политичких циљева. Широко је заступљено мишљење да је њен рад с подручја бивше Југославије највише наудио слици о Србима т.ј. да је она била перјаница антисрпске пропаганде у свету.

О њој су се, у српској чаршији, испредале приче које су, без обзира на истинитост, ишле далеко испод границе доброг укуса и основне пристојности.

* * *

Вишенедељне демонстарције широм Србије биле су последица покушаја Милошевићевог режима да преиначи резултате локалних избора и демократској опозицији окупљеној у коалицији "Заједно" одузме изборну победу. Догодило се то у јесен 1996.

Био је то први политички догађај у Србији који је привукао пажњу иностране јавности. Одједном су се у Београду сјатили дописници из Европе и Америке, а затим и бројне телевизијске екипе. Оне најмоћније организовале су редовно извештавање из малих студија смештеним у апартманима београдских хотела "Хајат" и "Интерконтинентал".

Београд и Србија постали су ударне вести у свим масовним медијима у свету.

Страним новинарима, маколико интернационално искуство имали, није било лако да се снађу у огромној гужви на улицама српске престонице и осталих градова Србије. Још им је теже било да разумеју посебности српске политичке сцене како би својој публици објаснили шта се то код нас заправо дешава.

Зато су се разлетели на све стране тражећи људе који им у томе могу помоћи.

Кад је већ постало јасно да се протести неће брзо завршити, већ да се, напротив, све бројнији и шири, у Београд су почели да стижу и они најчувенији страни извештачи. Међу њима и Кристиан Аманпур.

Тим ЦНН-а предводио је такође искусни репортер Брет Седлер уз кога је повремено био и млади дописник из Рима Алесио Винчи. Сниматељи и остали техничари били су из њихове матичне куће, углавном Американци. Узели су неколико младих српских сарадника као спољашњу помоћ.

У предвечерје српске Нове године 1997, пуким случајем, упознао сам Кристиан Аманпур. Неко од њених домаћих сарадника препознао ме је у гомили и упутио је ка мени. Пришла је сасвим једноставно и рекла ми своје име. Без увода, упитала је да ли бих био спреман да дам једну изјаву за ЦНН поводом збивања у Србији. Издвојили смо се у један угао испод зграде Народног музеја и ту снимили кратак прилог. Сутрадан се поновило исто. Тако смо Кристиан и ја заједнички урадили двадесетак разговора током њеног боравка у Србији. Неколико пута смо направили и дуже интервјуе у студију ЦНН-а у хотелу "Хајат". Из те сарадње је, неминовно, морало да проистекне и једно лично познанство.

Интерес је био обостран. Она је добијала свакодневне коментаре, оцене и предвиђања од одлично обавештене особе. Ја сам добијао прилику да се учестало појављујем на најгледанијем телевизијском програму на кугли земаљској. Било какву накнаду нити су помињали, нити сам тражио. Био је то договор на добровољној основи.

* * *

Савез за промене основан је 1998. У почетку је његова централна личност био Милан Панић, амерички пословни човек нашег порекла и бивши председник владе Савезне Републике Југославије (1992).

У том својству, Панић је приредио један пријем за лидере Савеза за промене и одабране београдске уреднике у председничком апартману хотела "Хајат".

Нисам знао на ком се спрату тачно налази председнички апартман. Да ли на седмом или на осмом, нисам био сигуран. Зато сам притиснуо дугме у лифту на којем је писало "8". Како сам закорачио из кабине, схватио сам да сам погрешно. Нисам стигао ни да се окренем, кад ми приђе један крупан човек у тамном оделу и ослови ме на енглеском:

"Oh, Mr. Protic, you must be looking for Miss Amanpour. Right this way, Sir. She just got here."¹⁰

Збуњен, кренух за њим, покушавајући да му успут објасним о чему се ради. У то се отворише врата хотелске собе и чух познат глас:

"Hi Milan! What a surprise! So good to see you. Listen, how did you know that I was coming to Belgrade? I arrived right this minute."

"I did not. I came here by mistake. I was going to a reception organized by Milan Panic for opposition leaders and Belgrade reporters and I missed the exact floor. That is how I got here."¹¹

"А где је тај пријем?" упита она.

"Мислим да је спрат ниже, у председничком апартману", одговорих.

---

¹⁰ "О, г-дине Протићу, мора да тражите г-ђицу Аманпур. Овуда, господине. Она тек што је стигла."

¹¹ "Здраво Милане! Какво изненађење! Лепо што те видим. Како си знао да долазим? Сигла сам овог секунда."

"Нисам знао. Грешком сам се нашао овде. Кренуо сам на пријем Милана Панића за лидере опозиције и београдске новинаре, али сам погрешно спрат. Тако сам стигао овде."

"Одлично. Слушај, да ли има смисла да ја са својом екипом упаднем доле за једно двадест минута и направим прилог о вашем скупу, ха? То не би био проблем, зар не?"

"Не. Напротив. Слободно се позови на мене, ако те неко нешто буде питао на улазу."

"Договорено?"

"Договорено."

* * *

Унутра сам затекао домаћина, Ђинђића, Аврамовића, Батића, Велимира Илића и Весна Пешић. Ако се не варам били су присутни и Небојша Човић и Вук Обрадовић.

Приђох одмах Панићу и рекох му тихо:

"Да ли смеш да се кладиш да ће за петнаест минута овде да уђе Кристиан Аманпур с камерманом?"

"Шта причаш? Каква Кристиан Аманпур, какви бакрачи! Што се са мном шалиш? Нисам ја неозбиљан човек за твоје шале!" скоро да ке био љут.

"Озбиљно ти кажем. Шта ако дође Криситан Аманпур."

"Нећу да те слушам! You are talking nonsense! You are absolutely crazy!"¹² увек је прелазио на енглески кад се нервирао.

"Де, де, нисам хтео да те нервирам. Али видећеш ускоро да сам у праву."

Слично сам поверио и неколицини наших новинара који су ме гледали у чуду:

"То није могуће. Откуд ти то? Ваљда бисмо ми знали пре тебе да је она у Београду. Ма какви, то нема везе!" викао је један од њих.

---

¹² "Причаш глупости! Ти си потпуно луд!"

"Видећеш врло брзо", био сам и даље загонетан.

А онда, одједном, нагло се отворише улазна врата апартмана и у собу ступи Кристиан Аманпур у пуном сјају.

Сви се окренуше у њеном правцу не верујући својим очима.

У тишини се чуо сам њен звонак глас:

"Good evening, ladies and gentlemen. For those who do not know me, my name is Christiane Amanpour and I work for CNN."¹³

Вече се завршило лепше него што се могло замислити. Снимљен је прилог о уједињењу српске опозиције у којем су изјаве о томе дали Милан Панић и Драгослав Аврамовић.

* * *

Наш идући сусрет био је 2001. у Вашингтону. Позвала ме је телефоном и питала да ли може да направи интервју с Милошевићем у централном затвору у Београду.

Београд је одговорио одречно.

* * *

Било је то доба кад је Србија била свет и кад је свет био у Србији.

Прохујала времена.

---

¹³ "Добро вече, даме и господо, за оне који ме не знају, ја сам Кристиан Аманпур и радим за ЦНН."

Фудбал важнији од политике

Био сам на једном округлом столу европских политичара у Бриселу јуна 2000. Тема је, наравно, била одавно позната: "Стабилизација стања и будућност западног Балкана".

Међу присутним били су од Европљана бивши британски министар спољних послова Даглас Херд, озлоглашени портпарол НАТО-а за време бомбардовања Србије Џејми Шеј и Џорџ Робертсон, енглески секретар за одбрану 1999. и потоњи генерални секретар НАТО-а. Од Босанаца сам препознао Хариса Силајџића, а од Албанаца Ветона Суроиа.

Укупно је могло бити двадесетак учесника. Било је ту још разноликог света, чија лица и имена нисам ни препознао, ни упамтио.

Ставили су нас у један издвојен хотелски комплекс око ког се налазио пажљиво уређен енглески парк. Прва два дана конференције, осим нас у хотелу није одседао нико други, тако да је владао савршен мир. А онда је стигао аутобус сав у француским знамењима и заставама. У исти хотел, али у друго крило, сместили су се руководство и играчи француске репрезентације у фудбалу. Баш у том периоду, почетком лета 2000, у Белгији и Холандији одржано је европско фудбалско првенство.

С Французима је стигло и јако жандармеријско обезбеђење. Наоружани полицајци у црним униформама и аутоматским оружјем распоредили су се на сваких двадесетак метара око читавог комплекса. Ни Херд, ни Шеј, ни Робертсон нису забринули белгијске власти, нити им је одређена било каква заштита, али су зато француски репрезентативци били најстрожије чувани.

Нов хотелски ред односио се и на нас. Од следећег јутра морали смо и ми да будемо легитимисани и прегледани на сваком уласку или изласку не само из комплекса, него и из хотелске зграде. Премештени смо у мању трпезарију, а увече смо смели да користимо само један ограђени део салона с малим баром. Све остало било је резервисано за Зинедина Зидана и његове другове. Није ни чудо. Управо на том такмичењу они су Француској донели другу титулу првака Европе у историји.¹⁴

* * *

Ништа се епохално није чуло на овом састанку у белгијској престоници. Не сећам се да је ико током конференције рекао ишта вредно памћења или бележења. Поновљени су већ небројано пута дати описи и установљени судови. Ништа ново.

Ипак, један изненадни догађај учинио је да овај кратак боравак у Бриселу остави трага.

Једног предвечерја, док сам посматрао неку од утакмица заједно с Хердом и још неколико фудбалских заљубљеника, пришао ми је Милош Прица, тадашњи заменик амбасадора Босне и Херцеговине у Уједињеним нацијама. Прица, иначе лекар по професији, рођени Београђанин и члан Српског покрета обнове од 1990, обрео се у Бањалуци на позив Биљане Плавшић и Милорада Додика. Тако је и доспео у босанску дипломатију.

Са својих два метра и преко сто кила сагнуо се ка мени и шапнуо ми на уво:

---

¹⁴ Прву европску шампионску титулу у фудбалу Французи су освојили на домаћем терену у Француској 1984. Тад их је предводио чувени Мишел Платини.

"Има један човек овде који би желео да те упозна и да с тобом разговара у четири ока."

"А ко?"

"Мухамед Шаћирбеј. Видећеш, он је занимљив тип. Упознао сам га у Њујорку. Право име му је Шећербеговић. Тврд је муслиман, али друкчији од ових Алијиних. Амери су успели да га преваспитају. Нећеш се покајати, сигурно."

"Добро, што се мене тиче, вољан сам. Мој предлог је да се нађемо касније вечерас, кад се утакмица заврши и кад остали оду на спавање. То ће бити отприлике после једанаест. Питај га да ли је то О.К."

Прица оде и врати се после кратког времена:

"У реду је. Он ће доћи овде око једанаест."

О Шаћирбеју нисам знао ништа или готово ништа. Било ми је познато само оно што сам могао да прочитам у новинама. Пореклом босански муслиман, али држављанин САД, прихватио је да буде Изетбеговићев амбасадор у Уједињеним нацијама. На основу утиска из медија, мислио сам да је рођен у Америци.¹⁵

У заказан сат, можда с неким минутом задоцњења, појавио се човек младалачког изгледа, светле косе и очију, средње, али спортске грађе. Пришао ми је амерички непосредно и са широким осмехом:

"Ја сам Мухамед Шаћирбеј."

Представио се на српском.

Мало се подигох из заваљене фотеле. Тек толико да се рукујемо. Рекох своје пуно име.

---

¹⁵ Данас га власт у Сарајеву оптужује за проневеру неколико милиона долара босанских пара намењених њиховој пропаганди у САД, које је Шаћирбеј наводно противправно присвојио. Поступак је још у току.

"Знам ко сте", одговори.

"Ви сте уствари Шећербеговић, зар не? Био је један одличан фудбалер у "Слободи" из Тузле по имену Шећербеговић. Ако ме сећање не вара звао се Цевад Шећербеговић¹⁶. Играо је лево крило. Да нисте фамилија?"

"Заиста не знам. Могуће је", био је видно збуњен мојим брзим наступом.

"Није важно", узвратих.

"Ја сам хтио вас упознати и мало разговарати с вама. Милош ми је о вама много причао, а и пратио сам вашу политичку активност", сад се већ осећало да има енглески изговор, али је говорио граматички сасвим исправно.

"Ви сте школовани у САД, тачно?"

"Да, тачно је."

"Која школа?"

"Калифорнијски универзитет у Санта Барбари. Тамо сам положио магистратуру и докторат из модерне историје Европе."

"Great school and the most beautiful spot. I've been there once. Just fantastic, unforgettable place. Real paradise", прешао је на енглески.

"I would have to agree. And, if I may ask, where do you come from?"

"Oh, I wasn't so lucky. I come from midwest. Now I live in New York City.

But, please, let's return to speaking *naški*, if that's O.K with you."

"Sure."¹⁷

---

¹⁶ Била је то незаборавна генерација тузланске "Слободе" из седамдесетих година двадесетог века у којој су играли и: Хатунић, Верлашевић, Мулахасановић, Хукић, М.Ковачевић, Сарајлић и други.

¹⁷ "Одлична школа и најлепша тачка. Једном сам био тамо. Фантастично и незаборавно место. Прави рај."

"Морао бих да се сложим. А, ако смем да питам, одакле сте ви?"

"Нисам имао ту срећу. Долазим иса средњег запада. Сад живим у Њујорку. Али, молим вас, хајде да се вратимо на нашки, ако је то у реду с вама."

"Наравно."

"Хтио сам вас питати, обзиром да сте српски националист а школовани у Америци, како видите распад Југославије и оно што се збивало након тога. Мислим рат, злочине, интегритет Босне и Херцеговине, итд."

"Поставили сте ми веома широко питање. Али да покушам да одговорим, бар у грубим цртама.

Дакле, прво о мом национализму. Ја сам националиста био пре него што се појавио Милошевић и то у једном културном, а не етничком смислу, утолико што желим добробит народу којем припадам и што сам за ту добробит најзаинтересованији. Исто онако као што своју децу волим највише, што наравно не значи да туђу децу не волим, напротив, такву љубав осећам и према Србима. Они су национална породица из које сам потекао, с којом делим корене, обичаје, начин живота и поглед на свет. Уосталом, добар део свог свесног живота провео сам покушавајући да разумем српске домете, достигнућа, али и падове и промашаје, па и огрешења. Бавио сам се и другим народима, нарочито европским, управо да бих могао да правим поређења. Шта смо то од Европе примали, како су се те идеје код нас развијале и какви су били резултати. Дакле, то је прво.

Друго, за мене је распад Југославије био последица два фактора, једног унутрашњег и једног спољашњег. Унутрашњи су представљале тежње југословенских народа, на првом месту Хрвата, потом и Словенаца, а онда и осталих да створе своје националне државе. Тзв. интегрално југословенство на којем је формирана Југославија 1918, т.ј. интелектуална претпоставка да су Срби, Хрвати и Словенци, као и други јужни Словени један народ, иако за то није било ниједне опипљиве и проверљиве историјске чињенице. Једна конструкција створена у машти, нажалост, проглашена је за апсолутну истину.

Та ментална конструкција тврдила је да Југословени имају једну јединствену свест, једну јединствену културу и један јединствен језик, а да су их раставиле неповољне историјске околности. Показала се као катастрофална заблуда.

Сваки покушај да се пронађе средње решење између југословенског јединства (централизма) и сепаратних тежњи, такође је пао на испиту историје. Свеједно да ли је то Бановина Хрватска или Титов федерализам.

Спољашњи фактор се односи на велике силе. Југославија је претежно настала вољом великих сила. Тако је и престала да постоји. Њен "raison d'être"¹⁸ на почетку је био у томе да се уместо велике Хабсбуршке монархије¹⁹ створи једна умањена, али с врло сличним устројством и проблемима вишенационалне творевине у којој два кључна народа имају сукобљене интересе. Тамо Аустријанци и Мађари, код нас Срби и Хрвати. Остали, мањи народи, или иду уз једне или уз друге. После Другог светског рата, а посебно после 1948, социјалистичка Југославија служила је као одличан пример да може опстати једна комунистичка држава и једна комунистичка власт, независна од Совјетског Савеза. То је за западне демократије у оном тренутку било веома битно.

Треће, ужасан рат деведесетих дошао је као последица неодговорности и крволочности предводника два главна народа од којих су обојица, и Милошевић и Туђман, комунистички васпитаници. Милошевић је био разорнији и опаснији зато што је уз себе имао оружану силу ЈНА.

Наравно, да је најгоре морало бити у Босни и Херцеговини, и наравно да су босански муслимани морали бити највеће жртве. Њихов опстанак је, нажалост, зависио од односа Београда и Загреба.

---

¹⁸ Разлог постојања.

¹⁹ Аустро-угарска.

На крају да вам кажем и ово. Босну и Херцеговину, њене унутрашње опасности и противречности, најбоље је схватао Иво Андрић, али су на њега одмах удариле све три стране. Сам тај податак данас делује довољно упечатљиво."

"Моје мишљење није много другачије од вашег. Ово што кажем није хипокризија. Сигурно. Поред тога, мислим да је српски хегемонизам током донео прилично трагедије на Балкану и да су Срби још болесни од те болести."

"Знате како, тежња ка хегемонији зависи од снаге. Нема ниједног народа који то не би желео да буде, као што нема човека који не би волео да буде надмоћан над другима. Ако хоћете, то је један природан феномен. Тако је и у животињском свету, тако је и међу људима. То је основ дарвинизма. Дакле, ради се о питању реалне моћи, војне, економске и политичке, а не одређене националне болести. На Балкану поготову. Од свих југословенских народа Срби су најбројнији и дуго су били предњачили по свим овим мерилима. Зато су изазивали завист других и ненаклоњеност великих сила. Тачно је једно. Срби никад нису хтели да прихвате да од њих има јачих и да ће их ти јачи увек побеђивати. Ту самообману о сопственој величини платили смо врло скупо. Али ово што се у последње време догодило има мале или никакве везе са истинским српским интересима, хегемонистичким или било којим другим. Ово је била страхота коју је изазвао један осведочени комуниста који је држао власт у Србији и који није хтео да се помири с поразом комунизма у Европи."

"Али, признаћете, Срби су га прихватили као националног лидера. То је била једна еуфорија, национална хистерија, са оним сликама по аутомобилима, митинзима, скандирањем и масовним лудилом. То је уплашило све остале."

"Не спорим. Али, признаћете и ви, после пола века комунизма, лагања и неслободе, шта се боље могло очекивати. Уз то, и други југословенски народи су почели да подражавају то што се родило у Србији. Преко ноћи су и Туђман, па и ваш Изетбеговић, проглашени за националне идоле, спасиоце народа и очеве државне независности. Сви они побеђују на, тобоже, демократским изборима с већинама несвојственим у демократијама. Било је то, укупно узев, трагично наслеђе комунизма у Југославији."

"Потпуно се слажем. Имао сам проблема и са Алијом и са Харисом око тога. Знате, ја сам из једне некомунистичке породице и..."

"Како?"

"Да, да. Моји родитељи су били студенти у Сарајеву након Другог свијетског рата. Били су у покрету младих муслимана. Били су идеалисти и верници. За њих је ислам био апсолутни извор истине и мудрости. Свака друга религија или филозофија лоша и негативна. Комунизам највише. Обоје су студирали медицину на сарајевском универзитету. Титов режим и Удба су их и хапсили. Ја не знам шта ви о томе знате?"

"Знам, знам. Наставите, молим вас."

"Они су емигрирали из Југославије, одмах након дипломе. Отишли су у Либију у помоћ својој браћи и сестрама муслиманима. Али, после неколико година су се увијерили да реалност није оно како су они снијевали, па смо се померили у САД. Они су остали одани исламу. И мене су васпитали за доброг муслимана. Зато сам и одлучио помоћи мојим муслиманима у Босни и Херцеговини. То што сте рекли о себи, ја могу поновити о себи. То је моја породица, иако у Босни никад нисам живјео. Али, имао сам потешкоћа с тим комунистичким менталитетом. Нисам знао да су сви толико њиме отровани."

* * *

Наш разговор се завршио пред зору. У међувремену се прича проширила на Америку, њен унутрашњи дух и њену светску политику. Размењивали смо искуства и сећања на живот у САД, тамошње високе школе, њихове предности и недостатке. Подсетили смо се америчке професионалне кошарке, великих звезда бејзбола и њиховог фудбала. Говорили смо о менталитету Американца, америчком конзерватизму и либерализму, улози различитих религија и цркава.

Растали смо пред зору као стари знанци. Знанци који се одавно нису видели и који не знају кад ће се видети поново.

Ко је прави Србин?

(Човек из ЈСО²⁰)

Био је 8. октобар 2000. Звони телефон.

"Милане, јеси ли ти?", чујем глас једног познаника.

"Ја сам."

"Слушај, знаш, један мој пријатељ би хтео да се види с тобом. Што пре. Јел` може?"

"Који твој пријатељ?"

"Знаш онај... Причао сам ти о њему... Сад ради у царини... Знаш о коме се ради?"

Пребирам по глави. Ко би то могао да буде? Знам да мој познаник има пријатеље са свих страна, да је одлично повезан у београдској чаршији. Да је добар и с људима на јавној сцени, али и с онима "с оне стране закона". Не могу да се сетим.

"Ајде, подсети ме."

"Ма то је онај што је био на свим ратиштима, па се повукао. Мој добар друг. Био је с Легијом. Знаш сад?"

И да нисам хтео, морао сам се сетити његове приче. Радило се о једном од најближих Улемекових људи ког нисам познавао, осим из казивања мог познаника. И онда ми је звучало као прича из маште.

"Добро, рекох, кажи кад и где", пристао сам.

"Код мене у клубу, вечерас у шест."

"Буди и ти ту."

---

²⁰ Јединица за специјалне операције, позната и као "Црвене беретке" чији је оснивач био шеф Милошевићеве државне безбедности Јовица Станишић, а озлоглашени командант Милорад Улемек - Легија.

"Ма наравно. Ништа не брини. Човек је потпуно у реду."

Мој познаник је власник једног познатог ноћног локала у најужем центру Београда.

Наши односи су од почетка били пријатељски, али не и интимни.

Игром случаја или не, али управо је он био поред мене током сукоба код Савезне скупштине 5. октобра.

Да ли сам му веровао?

Ваљда јесам, чим сам прихватио његов позив.

* * *

Отишао сам потпуно сам. Попео сам се на први спрат и зазвонио на велика дрвена врата иза дебеле завесе. Нисам чекао да ми се отвори. Одмах сам ушао.

Видим њих двојицу како стоје уз шанк. Клуб - потпуно празан.

"Где си човече", мој познаник ми пружи руку и настави:

"Ово је мој друг о ком сам ти причао", показа руком на непознатог, онижег човека младалачког лица.

"Добро вече", кажем.

Непознати се представи именом. Одмерих га пажљиво. Био је обучен сасвим скромно, можда чак и сиромашно. У похабаним фармеркама и старој кожној јакни. Имао је дечачки осмех на лицу. Мало дужа коса која му је прелазила преко ушију и падала на чело чинила га је још млађим него што је био. Најупадљивије су му биле очи. Личиле су на танке прорезе кроз које се једва пробијала њихова светлосивкаста боја, с погледом који као да сева. Одмаче се од мене за корак искриви главу и погледа ме испод ока. Јамачно зато да би смањио разлику у висини између нас двојице.

"Е добро, сад кад сте се срели и упознали, ја могу да идем", рече мој познаник с приметним олакшањем.

"Вас двојица кад завршите само залупите врата". То рече и оде.

Остадох очи у очи с незнанцем.

"Јеси л` наоружан", било је његово прво питање.

"Нисам."

"Имаш мобилни?"

"Имам."

"Хајд` остави овдје на шанк", говорио је ијекавски.

Мирно сам послушао.

Он извади револвер заденут за каиш и свој телефон и постави их непосредно уз мој. Затим заобиђе шанк и приђе полици с флашама .

"Што пијеш?"

"Засад ништа", једино ми је још требало да пијем.

"Ја ћу вињак. А што нећеш и ти, ха?"

"Нека, хвала."

"Овај је добар. Рубинов. Ево узећу двије чаше, ако се предомислиш. У реду?"

"У реду."

"Хајд` мо тамо у онај угао да сједнемо."

* * *

Пођох за њим на други крај сале. Седосмо у удобне фотеље. Један наспрам другог. У седећем положају, били смо на истој висини. Он насу себи пуну чашу пића, извади цигарете и запали.

"Слушај, хтио сам с тобом нешто причат`. Чуо сам за тебе, а глед`о сам те и на телевизији. Им`о си оне емисије о нашој историји јел` де? Некако си ми делов`о најпоштеније од ових твојих. Може л`? Ал` немој ме лагат`", имао је меко "ш" и тврдо "ћ".

"Не знам шта те интересује. О чему хоћеш да разговарамо?"

"Нећу окол`шат. Дај ми реци је л` Ђинђић добар Србин."

Шта је у његовој свести значило "добар Србин"? Како да му одговорим, а да ме разуме? Зашто ми уопште поставља такво питање? Да ли га је неко послао да ме испитује? Шта жели од мене да чује? Питања су ми се постављала у бујици и у магновењу. Осетих како ме обузима нелагодност. "У шта ли сам се ово увалио", добовало ми је у глави.

"Добар је исто колико и ја", одговарих најбоље што сам могао да смислим.

"Јашта је, ха", рече мој саговорник кроз нос.

"Јесте, Бога ми. Дуго га и добро познајем, веруј ми. Све што за њега говоре на телевизији и све што си о њему слушао, све лажу."

"Је л` де?"

"Тако је."

"А је л` ово српска ствар?"

Сад сам већ схватао да мисли на догађај од 5. октобра и на Милошевићев пад. Ипак се правим да не разумем:

"Које ово?"

"Ово што се прекјуче догод`ло. Ово што је Слобо смјењен."

Доста сам га мучио:

"Аха, на то мислиш. Сад ћу да ти кажем. Ово је једина права српска ствар. У то не смеш да сумњаш. Ако има наде и будућности за овај напаћени српски народ, онда је то ово што смо урадили. Без овога нам није било спаса. То ти гарантујем. У крајњој линији видео си и сам колико је људи било на улицама Београда. То је српски народ који је хтео да Милошевић падне. То ти је бар јасно."

Није ме прекидао. Наставио сам:

"Да ти кажем још нешто. Милошевић и његова власт завили су Србе у црно. Запамти ово што ти кажем. Он никад није био бранилац српства, нити је икад искрено бринуо о српском народу. Он је одувек био комуниста, који је замислио да може да буде нови Тито. Зато је упрегнуо несрећне Србе, нарочито ове твоје преко Дрине, лагао их о одбрани српства, дао им оружје и послао их у трагедију. Кажи ти мени како све то завршило. Ко је издао Србе у Крајини? Ко је шуровао с Туђманом и тајно се договарао? Колико је младих људи изгинуло и страдало у тим његовим ратовима? Колико си ти сахранио храбрих младића, твојих другова? Да ли је њему, неком из његове породице или од његових најближих властодржаца фалила длака с главе? Ко се све обогатио на српском јаду и беди? Да ли је икад обишао неког рањеника, да ли је пустио сузу због неког погинулог Србина? Да ли је икад одао пошту и признање неком од хиљада тих безимених јунака што су улудо изгубили главе? Није никад. И ти то знаш исто тако добро као и ја.

Е, због тога је народ устао да га збаци с власти. А ти, како год хоћеш. Можеш да набијеш главу у песак и да не будеш свестан овог што ти говорим или и мене да прогласиш за изрода и издајника. Можда ће ти тако бити лакше. Али ти то неће помоћи да промениш истину. Истина је једна једина. Милошевић

је највеће зло које је задесило Србе. Поверовали сте човеку који не иде у цркву, не слави крсну славу и не верује у Бога. Да ли је то Србин? Није. То ти је оно из Светог писма: Шта ти се догоди кад кренеш за лажним пророком. Ђинђић, Коштуница, ја, сви ми смо само покушали да зауставимо тај погибелни Милошевићев ход у пакао. Да ли је то патриотизам? Ја ти кажем да јесте."

Настаде тишина. Видим размишља шта да ми каже. Ломи се. На крају ипак поче да прича:

"Ја сам родом из Крајине, схваћаш? Глед`о сам кад су ми усташе заклале старијег брата. Им`о сам деветнаес` година. Онда сам пош`о да се свјетим. Убијао сам усташе, балије, Шиптаре, ал` никад нисам диг`о руку на Србина. Мени је сад свеједно, да л` је педесет пета ил` педесет шеста рецка на кундаку, схваћаш? Да ти кажем право, свашта сам чуо о вама и Ђинђићу.

Искрено да ти рекнем, ја сам за Слоба био спреман све да урадим. Пролјев`о сам крв, иш`о с једног ратишта на друго, никад ништа нисам добио. И пекло ме то. Неправда, схваћаш? А онда једном, позову нас код Слоба, ми сви поредани у свечаним униформама, он нам држи говор, те јунаци, те хероји. На крају ми поклони једну сабљу, да ми је лично он у руке. Ја заборавим све, и несрећу и неправду, и то што немам ништа. И опет бих све за њега. Тако је било. Шта да ти лажем. Ал` сад више нисам сигуран, схваћаш?"

Прави паузу. Сав се узбудио:

"Што ће с бит` нама?" Најзад упита оно што га од почетка тишти.

"Искрен да будем не знам. Једино што могу да ти кажем јесте да ако оду у Хаг они који су најкривљи, они што су вас у све то гурнули, они који су доносили најважније одлуке, вас вероватно Хаг неће тражити. Онда вам остаје

да пред Богом правдате своје поступке. У међувремену ћете с тим морати некако да живите.

Али ако, они на челу с Милошевићем не оду, кола ће се сломити на вама. Хаг ће тражити да неко сноси кривицу за сву ту трагедију. Или Милошевић или ви. То вам је избор."

"А што ћу ја?"

"Колико ти је година?"

"Тридесет и три."

"Јеси л` жењен?"

"Јесам."

"Имаш ли деце?"

"Немам."

"Онда иди кући, остави иза себе све што си радио. То је завршена прича. Пробај да градиш нормалан, обичан живот. Ти си млад човек, живот је пред тобом. Ово за тебе не сме да буде крај, него почетак."

Некад илизане речи добро дођу. Тако је било овог пута.

"Добро, што да ти рекнем. Хвала ти... Да пођемо, а... Ноћ је."

"Да пођемо", понових.

* * *

. Сморкавало се над Београдом. На улици - све пусто. Излазимо заједно.

Поздрављамо се на сред коловоза:

"Можемо л` се изљубит` на крају, оно к`о Срби?"

"Можемо."

Отишли смо у два супротна правца, као што смо и дошли. Никад га више нисам ни чуо. Нисам га никад цише ни видео. Ни име му нисам запамтио. Али, лик и разговор нисам заборавио.

Нити ћу. Икад.

Шта је хтео Павковић?

Чудни су дани наступили после 5. октобра. Никад није стизало више непосредних и опасних претњи, али ни више позива за тајанствене и необјашњиве састанке.

Није требало бити много бистар па схватити да су представници бившег режима тражили сваки начин да успоставе контакт с челницима ДОС. У том свом настојању, наравно, користили су сва расположива и опробана средства. Од уцена и упозорења до подилажења и обећања.

Било је то ризично доба превирања. Ниједна страна није била сасвим сигурна како ће се читава ствар окончати. Осим најужег круга режисера, нико други није располагао свим чињеницама и није знао целу истину. Отуд је и било врло тешко проникнути у све скривене мотиве и разлоге појединих поступака и порука. Тапкајући у мраку, трудили смо се да не учинимо фаталну грешку.

Стари је наук да су сумња и опрезност најјачи адути у смутним временима. Али, баш су та времена таква да је по правилу немогућно остати уздржан и присебан. У таквим ситуацијама човек нема друге него да се ослони на свој истинкт. И на своју срећну звезду. Књишко знање и завршене школе овде су од мале користи. Искуство које би могло бити драгоценост нисмо имали.

Ухваћени у ковитлац сналазили смо се како смо знали да бисмо се одржали на површини. И, по могућству, остали усправни.

* * *

Кад ме је Велимир Илић позвао на састанак не прецизирајући појединости нисам био изненађен. У тим временима такви позиви били су

готово свакодневни. Довољно је било да ми се предочи место и време поласка и био сам спреман као запета пушка.

Био је 17. октобар 2000.

Дошао је по мене предвече, могло је бити око седам сати. Возили смо се аутопутем ка Нишу. На око сто километра од Београда скренули смо на неки споредан друм.

После једно четврт сата стигли смо на одредиште. Кад смо изишли из кола назрео сам у тами да се налазимо у манастирској порти. Сачекао нас је игуман манастира и повео за собом. Поздравили смо се и тихо попели на први спрат конака.

Отворио нам је врата мале трпезарије. Ушли смо и сели за невелики четвртасти сто с пластичним чаршавом цветних шара. Илић је изабрао столицу наспрам моје, док је калуђер заузео место у зачељу стола.

За све време пута, покушавао сам да сазнам с ким ћемо се срести. У свом шеретском стилу, Велимир је упорно избегавао одговор:

"Де, де, видећеш ко је. Немој да си нестрпљив. Биће ти јасно колико је овај састанак важан. Ови у ДОС-у кажу, те Веља неозбиљан, те Веља ништа не зна. Е, сад ћеш да видиш шта Веља може и с ким се договара. Нисам ја од јуче. Зна Веља шта ради. Овај Ђинђић мисли да држи све конце и да управља свим и сваким. Е, овог пута неће моћи. Има Веља своје везе и везице. И ми се о нечему питамо. Убрзо ће ти све бити јасно. Чим стигнемо, схватићеш да је ово много важно и да је овај човек много јак. Најјачи после Слобе."

Али име нашег саговорника никако да ми открије.

Читава прича ми је деловала помало заверенички, али и помало комично. Идем, а не знам тачно где, у друштву Велимира Илића, да се сретнем с неким

моћним човеком из Милошевићеве околине. А све то у манастиру и у ситне вечерње сате.

У међувремену, док се непознати гост још није појавио, уђе једна монахиња и послужи нас у гробној тишини. Прво ракију и воду, а мало затим и мезе. Скромно, калуђерско. Доцније је стигло и манастирско вино.

А онда, десетак минута пошто смо се ми сместили, отварају се врата и у просторију ступа нико други до начелник генералштаба Војске Југославије - генерал Небојша Павковић.

Ниског раста, у савршено скројеном оделу загасите боје, светлоплавој кошуљи с манжетнама и златном дугмади и свиленој марамици у горњем џепу, изгледао је више као неки чикашки гангстер него као први официр југословенске војске. Зализане косе, црно обојене и намазане желатином, био је јако намирисан нападним парфемом. На ногама је имао скупе италијанске ципеле, потпуно нове и лаковане. На руци је носио златан прстен с бљештавим каменом. Из левог рукава му је извиривао скупocen часовник на руци. Шаке и нокти су му били неговани тако пажљиво да је, могао сам се мирне душе кладити, редовно одлазио код маникира.

Све у свему, генерал је одавао утисак једног покондиреног малограђанина из провинције који је, дошавши у велики град, нагло решио да се погосподи. Оно што није могао да сакрије и исправи био је нагласак. Он га је бестидно одавао, откривајући и његово порекло и његов менталитет.

У Павковићу је било нечег глумачког и намештеног. Он се из петних жила трудио да остави што упечатљивији утисак. И у униформи и у цивилу, себе је представљао као особиту и значајну личност. Управо је та потреба да засени и заслепи публику од њега чинила једног војничког пајаци.

У личном додиру, слика о њему се није поправљала. Напротив. Био је то исти онај Милошевићев сеиз који је проглашавао победу над НАТО-ом и који је, пун себе, стајао иза Милошевића на политичким окупљањима СПС-а и ЈУЛ-а.

Овом приликом уз Павковића се обрео један кратак и проћелав човек средњих година, такође у цивилном оделу и с краватом, али далеко мањи кицош од начелника генераштаба. Уствари, у поређењу с њим, изгледао је прилично неугледно и смушено. За разлику од Павковића, њему су рукави од одела били упадљиво кратки, панталоне изгужване, а јефтина машна аљкаво олабављена. Представио се као генерал из Ужица. Велимир га је нахвалио као особу која му је врло помогла за време бомбардовања 1999. кад је Милошевић хтео да га ухапси, а он побегао и сакрио се.

Дакле, за столом се окупило нас петорица.

Наш домаћин одмах позва на молитву и сви устадоше. Крајичком ока погледах како се Павковић крсти. А он - као католик: целом руком и с лева на десно.

"Јак си ти Србин. Не знаш ни да се прекрстиш", помислих у себи, али, наравно, не рекох ништа.

Гласом дубљим него што му је природан, Павковић нам се обрати овим речима:

"Господо, добро вече. Драго ми је да се најзад упознамо. Ја сам генерал Павковић." Изговори то као да нам саопштава највећу истину, коју ми, обични смртници, без њега никад не бисмо сазнали.

"Ма немој", помислих.

Руковасмо се и он седе поред мене. Ужичанин заузео место преко пута игумана.

Павковић настави свечаним тоном, с још више патоса:

"Господо, ви требате да знате све. Ја јесам служио Милошевића, јер је био рат, а он је био мој врховни командант. Ми војници смо научени да слушамо претпостављеног. Тако војска једино може да функционише. Ми смо се успешно супротставили агресору, заштитили људство и целокупни наш војни потенцијал.

Али, онда кад је било најтеже, 5. октобра, ја сам одбио његову наредбу да пошаљем оклопне јединице на улице Београда, иако је он то од мене тражио и то више пута у току тог дана и следеће ноћи. А зашто? Зато што сам ја био о свему што се догађа детаљно обавештаван преко мојих људи из војне службе. Знао сам да витално функционисање државе није угрожено и да нема насиља с људским жртвама. То сам му и рекао..."

"Коме сте рекли", прекинух његову тираду злурадо.

"Како коме? Њему, Милошевићу. Он је викао, претио и псовао, али ја нисам попустио. Радило се о народном протесту и ја као високи официр нисам хтео да шаљем војску на народ.

Ја сам први Коштуницу одвео код Милошевића те ноћи и гарантовао му безбедност. Ја сам први рекао Милошевићу: Председниче, ово је председник Коштуница. То је права истина и ја вам је сад износим."

"Добро, то је било лепо од вас, него зашто сте ви нас овде позвали", упитах дрско, јер ме је његова прича невиђено нервирала. Никад нисам трпео да ме неко прави будалом. А Павковић је баш то покушавао. Као да ми не знамо ко је он, шта је радио и због чега. Сад нам безобразно гледа у очи, држи час о

патриотизму и лаже о својој улози 5. октобра. Већ сам био на ивици да експлодирам и да га отерам дођавола, устанем и одем. Ипак сам у себи избројао до десет, зауставио се и сачекао одговор. Успео сам да ми радозналост победи кратак фитиљ.

"Ево о чему се ради", Павковићев глас је постао још значајнији, "ја сам апсолутно лојалан председнику Коштуници. Он је врховни командант и за мене је он једини ауторитет и једини закон. Нико други ме не интересује. Само Коштуница. Понављам, ја сам војник целог живота и ја друкчије не умам да размишљам. Он је победио Милошевића на председничким изборима, он је највиша уставна власт у Савезној Републици Југославији и ја сам као начелник генералштаба одговоран искључиво њему и ником више."

Овде Павковић застаде колико да види нашу реакцију, па продужи у истом стилу:

"Мене на првом месту занима да ли ти Протићу, и ти Илићу, да ли вас два делите моје мишљење о председнику Коштуници и да ли и вас два сматрате да смо сви појединачно само њему одговорни?"

Признајем посебно ми је ишло на живце то "ти Протићу". Замало да га опсујем пред свима, али се срећом поново уздржах. Ни на крај памети ми није било да је то уствари била одлична вежба за моју будућу мисију у дипломатији.

Најзад је отворио карте.

"Аха, ту смо дакле, мајчин сине, то ти хоћеш од нас. Заклетву на беспоговорну послушност Коштуници и теби", пролазило ми је кроз главу.

Илић одговори као из топа:

"Наравно, генерале. Не треба ни да питате. Коштуница је цар. Без њега никад не би победили Милошевића. Он је једини заслужан за нашу победу. Ове

слине из ДОС-а, ма то не вреди ни пет пара. Само Коштуница и нико други. Имате моју подршку. Код мене нема дилеме", млео је дични Чачанин као навијен.

"А ти, Протићу?"

"Искрен да будем, никад нисам волео да се везујем за људе, него за идеје. То је прво. Друго, ја не видим да смо ми у ДОС-у подељени, па да треба да се изјашњавамо за једног или за другог. ДОС је јединствен, заједнички смо оборили Милошевића, заједно се спремамо и за републичке изборе, заједно носимо одговорност. Зато и не разумем ваше питање. Уз то, колико ја разумем у председништву ДОС требало би да смо сви равноправни. С друге стране, ја Воју Коштуницу знам дуго и добро. Дуже и боље од вас. Не мислите ваљда да бих се упуштао у политичку борбу заједно с њим да немам поверења у њега и да га не сматрам истомишљеником. То исто могу слободно да поновим од речи до речи и за Зорана Ђиђића. То је све што могу да вам кажем."

Већ тад су ми се јављале дилеме о Коштуници и о исправности његових намера. Овај разговор с Павковићем само је продубљивао те дилеме. Било ми је јасно да Павковић провоцира.

Није био задовољан мојим одговором. Наставио је да инсистира, али је то чинио с толико нетактичности да ми није било тешко да останем при изреченом ставу. Ништа му није вредело. Што је више запињао, то је наилазио на тврђи отпор.

Правећи се наиван, окренуо сам причу поменувши наше кћери које су ишле у исту гимназију. Развезао сам о младој генерацији, тешким приликама за омладину у Србији и њиховој несигурној будућности. Томе Павковић није

могао да одоли. Сав се расплавио после похвала које сам уделио његовој кћери.

За све то време наш калуђер није изустио ни реч. У згодном моменту, међутим, нагло устаде и опет поче да чита молитву. То је био знак за крај нашег састанка.

Али не и мојих мука.

Павковић ме упита на изласку:

"Протићу, имаш ли ти превоз за Београд?"

Погледах у Велимира, а он се направи невешт:

"Извини Ст, јако журим за Чачак, је л` није проблем да те генерал пребаци кући."

Осетих да сам се нашао у небраном грожђу. Ако седнем с Павковићем у кола давиће ме о Коштуници током целог пута. Ситуација је по мене изгледала безнадежна. До Београда сам могао само с Павковићем, а та ми се идеја никако није допадала.

Спас ми стиже с неочекиване стране:

"А не, то не долази у обзир", рече игуман строго, "г. Протић је мој гост, дошао је овде на мој позив, ред је да га ја вратим за Београд."

Ненавикао да му се ико супротставља, поготову не један мантијаш, Павковић га осорно погледа и покуша да га одврати. Искрсну кратак дуел међу њима, а онда се игуман окрену према мени и показа на свој аутомобил.

Очигледно није имао намеру да одустане:

"Молим вас г. Протићу, слободно уђите у кола."

Начелник генералштаба бесно седе у своју црну лимузину и уз пратњу неколико возила с обезбеђењем напусти манастирско двориште.

После неколико минута пошли смо и ми.

Једно време смо ћутали, заузети сопственим мислима. Онда калуђер прекиде тишину и поче своју причу:

"Морам да вам кажем да је мени одмах било јасно шта је овај хтео. Не улазим у то шта ћете ви урадити и како ћете се определити. Уосталом, то је ваша ствар. Ја сам свештено лице и не занимају ме такве ствари. Нисам хтео да му дам прилику да вас гњечи и гњави до Београда. Нисам сигуран ни да ли би вас одвео кући или на неко друго место. Једноставно, нисам хтео да о томе размишљам. Овако је много боље. Слажете се..."

Знате, ја сам двадесет година био лични секретар владике Стефана Жичког. Он је, Бог да му душу прости, био добар, али врло наиван човек. Код њега су стално долазили ови из локалне власти, све комунисти и безбожници, да нешто моле и богораде. И онда га обрлате слатким речима и обећањима, а њему мало треба да пристане. Видим шта ће да буде и само вребам прилику да то спречим, а не смем ништа да кажем. Таман владика да попусти, а ја као случајно срушим неку чашу или флашу, разлије се вино по столу, сви поскачу, упадну монахиње да почисте и обришу, ја искористим гужву и кажем: Преосвећени владико, молитива. После тога крај. Нема више. Владика благослови и одлази. Тако сам много пута спречио да га преваре и злоупотребе. Слично је било и вечерас. Зар не?"

"Велико вам хвала, оче. Стварно сте ме спасли. Остајем вам вечити дужник."

"Ех, ма није то ништа. Зато смо ту да се међусобно испомажемо.. Помози се сам, па ће ти и Бог помоћи. Је ли тако? Збогом, мој Милане!"

Довезао ме је до саме капије моје куће. Чак је и сачекао да откључам врата и уђем. Тек је онда отишао. Назад у манастир.

Било је глуво доба ноћи.

Авет плаве конверте

1

Првих дана је у Скупштини града владао тотални хаос. Саплитали су нас на сваком кораку, а ми смо се и без тога с муком сналазили на новом послу у ванредним околностима. Показало се да је вођење једне метрополе као што је Београд незахвалан задатак и под редовним условима, а камоли у доба кад смо били практично једина власт у целој земљи. А непријатељи су вребали са свих страна.

Упоредо с тим, текао је ружан процес погађања међу странкама чланицама ДОС о томе које ће место припасти чијем представнику. Градска власт се, отуд, формирала споро и без заједничког политичког плана. Свако је гледао да заузме што важнији положај, а то се пре свега односило на ресоре који су располагали великим новчаним средствима.

И неком искуснијем градоначелнику него што сам био не би било лако да се у снађе тој џунгли. Руке су ми биле везане и због тога што сам уствари био изабран за председника скупштине града, а не за градоначелника Београда. То је значило да су се моја законска овлашћења завршавала на седницама градског парламента.

Ван скупштинске сале, био сам затрпан свакојаким састанцима и сусретима, најчешће са странцима. Једино се од њих могла набавити материјална помоћ становницима престонице, а Београду је тих дана недостајало готово свега. Наследили смо развалину од градске управе. Није било ни довољно хране за вртиће, ни довољно аутобуса за јавни саобраћај, ни

довољно горива за постојећа возила. Списак наших потреба протезао се у недоглед. Сваког јутра ме је сачекивала колона тек изабраних градских функционера с листама својих материјалних захтева. Било је и оних који су захтевали да им се безусловно одобри новац за реновирање кабинета, мада су, руку на срце, већином тражили само оно што је било заиста неопходно. Градску касу смо, сасвим очекивано, затекли потпуно празну.

* * *

У сред те гужве јавио ми се један млади пријатељ и молио за састанак. Он је иначе био активан у политичком покрету против Милошевића, али сам се с њим ретко виђао.

Појма нисам имао о чему је хтео да разговара са мном, али сам, из пристојности, ипак дао пристанак.

Дошао је код мене и одмах отворио своју тему:

"Има једна озбиљна немачка фирма, коју ја заступам и која је заинтересована за пословну сарадњу с градом. Они праве све врсте уличне галантерије и једни су од најбољих у Европи..."

"Извини, али шта је то улична галантерија", искрено нисам знао о чему се ради.

"Ма то су ти клупе, станице за градски превоз, они округли рекламни стубови, новинарнице, киосци, итд. Немци су спремни да све то инвестирају код нас и понуде граду без накнаде, а да заузврат користе те објекте за рекламе које ће наплаћивати. Ако ово прихватиш биће свима добро. И Београду, и нама и теби." Ни на крај памети ми није било на шта циља.

Показао ми је гомилу немачких проспеката. Прегледао сам их летимично, јер од штампаног текста ништа нисам разумео. На први поглед су ми се свидели њихови производи, па сам му то и признао:

"Мени је ово супер. Стварно изгледа светски. С тим би Београд добио неупоредиво лепши изглед. Уосталом видећемо. Биће сигурно расписан тендер и за то. Саветујем ти да свакако учествујете."

"О томе сам и хтео да разговарамо..."

"О чему?"

"Па знаш, о том тендеру. Ми не знамо кад ће то бити, можда неће бити ускоро, а и кад буде они су обично намештени, сумњам да бисмо имали шанси..."

"Е, то могу да ти гарантујем. Док сам ја овде неће бити намештања и протезирања. Сваки тендер ће бити апсолутно фер. За то немој да се бринеш..."

"Ма знам, него... Мислио сам да би некако то могло да се среди без тога... Сад одмах... Они би то добро платили", нешто је покушавао да ми каже.

"Е, немам много времена, посао ми је преко главе, уморан сам као пас", губио сам стрпљење, "рекао си шта си имао, добио си одговор и то је то."

"Има ту за тебе сто хиљада марака, ако нам ово завршиш. То су лепе паре. Најозбиљније ти кажем. Ти знаш да се ја с таквим стварима не шалим.", гледао ме је право у очи.

"Марш напоље? Марш напоље! Јел` чујеш? Марш напоље!!" Викао сам и претио прстом.

Он онако мали, много ситнији од мене, није се нимало уплашио. Остао је хладнокрван и без икаквог знака на лицу слушао моју дреку као да истерујем неког другог. Потом лагано подиже своју кожну торбу, у њу спакова своје

фотографије и хартије и мирним кораком, ногу пред ногу, упути се ка излазу. У часу у ком се ухватио се за кваку, застаде за секунд као да се премишља, па се осврну ка мени:

"Ако си мислио да си ме овим увредио, ниси. Ма, ти си луд човек. Ја сам дошао код тебе зато што те знам и зато што сам хтео да ти учиним. Има овде људи с којима ћу то да обавим за упола мање пара. То ти је ваљда јасно."

Није сачекао да му одговорим. Пажљиво је за собом затворио врата.

Остао сам у шоку. Зар је већ почело? Па, нисмо били на власти ни пуних месец дана. Нисам могао да верујем шта сам доживео на самом почетку. Тек што смо преузели власт, а већ је кренуло с подмићивањем и нечистим радњама.

* * *

Пошао сам кући по обичају пешице и сам. Непрестано ми се у свести вртела његова последња реченица. Најзад сам морао да признам да је био у праву. До белог усијања ме је доводило сазнање да, кад се то догоди, кад неко узме новац испод руке, не само што нећу моћи да спречим него нећу ни знати да се десило.

Ако је тако, а јесте, шта ја уопште представљам? Јесам ли ја циркуски клоун кога публика воли и који служи само као декор за прљавштине иза завесе?

Био сам и разоружан и беспомоћан и поражен.

И бесан као рис.

Мада су ме упорно опомињали да користим бочни улаз у Скупштину града, волео сам да улазим на главну капију с прочеља. Искрен да будем, никад нисам ишао околним стазама и на мала врата.

Некако ми се чинило да градоначелнику - превратнику не приличи да улази на споредан улаз.

Тај мој обичај имао је и своје неповољне последице. Свакодневно сам се сусретао са свакојаким људима који су правили дневну бусију испред Старог двора чекајући градоначелника да питају, траже или пријављују. Некад ми је то било мрско и тегобно, а некад сам био расположен да се с неким од њих лепо поразговарам.

Гледао сам на то као на део својих обавеза према грађанима Београда. Напорно или не, моја је дужност била да будем доступан и пун разумевања без обзира на то да ли сам нешто могао да учиним и да ли је конкретан захтев имао икаквог смисла.

Тако је било све до једног јутра у децембру 2000. У суботу.

* * *

На степеницама Скупштине града стајао је један човек без једне ноге, на штакама. Стајао је непомочно, као статуа.

Приближивши се, видео сам његов испоснички лик, упале и угасле очи и пепељаст тен. Коса му је била црна као угљен, масна и слепљена. Одело изношено, одавно неочишћено. Ногавица непостојеће ноге савијена на преклоп и некако заденута код препона. На оној другој нози стара и каљава обућа.

Био је уствари млад човек Није имао више од тридесет година.

"Могу ли да се обратим?" Зазвечало је кроз ваздух.

"Можеш."

"Ја бих ипак да уђемо, па да вам изложим свој случај, ако имате мало времена", говорио је тихо и једнолично.

"Уђи", отворих му капију Старог двора и придржах док није ушао унутра. Показах му на клупу у холу:

"Можемо овде, да се не пењемо горе."

"У реду."

"Чиме да те послужим? Јеси ли гладан, жедан?"

"Било шта."

Позвао сам особље из ресторана. Донели су сок и скроман сендвич.

Јео је безвољно, као да му је сваки залагај био најтежи у животу, а био је гладан. Загледан у полупразну чашу. Ћутао је.

Послужих га цигаретом. Узе и захвали се.

"Која те мука натерала да дођеш?" Дуго сам тражио најприкладнији начин да почнем разговор.

"У понедељак ми секу и другу." Застаде и увуче дим цигарете. Док је издисао наставио је своју страшну причу:

"Ја сам ратни инвалид. Пресекло ме у западној Славонији..."

"Па, шта ћеш да радиш?" упитах глупо.

"Нек иде и друга", он опсова и лупи се по јединој бутини.

"Него, слушај, немам пара за протезе. Треба ми десет хиљада марака. Ево да видиш. Имам кћеркицу од пет година", извади новчаних из унутрашњег џепа и показа ми слику мале девојчице. Стегло ми се у грлу. Ипак погледах.

"Учинићу све што могу. Обећавам."

"Само да знаш. Ја одавде не идем. Свуд сам иш`о и ништа нисам урадио.

Ти си ми последња нада."

"Сачекај ме овде", устадох и устрчах уз степенице. Гутао сам сузе у себи.

А нисам човек који се лако ражалости.

Улетех у канцеларију председника извршног одбора Богдановића.

Објасних у неколико реченица о чему се ради. Он ме утеши:

"Не брини ништа. Средићемо то. Постоји фонд за такве ствари. Даћемо му паре."

Сиђох доле, с олакшањем. Рекох му да дође сутрадан и да ће добити новац за протезе. Само да остави документа. Он се захвали једном речи, устаде, намести штаке и крену напоље.

"Куда ћеш?"

"Па, кући."

"Где станујеш?"

"У Шапцу."

"Како ћеш тамо?"

"Како ћу? Пешке до станице, па аутобусом."

"Чекај."

"Не треба."

"Ма чекај, кад ти кажем."

Позвах возача да се одмах појави. Помогох му да уђе у кола и оде.

* * *

"Морам нешто да ти саопштим. Није повољно", рече ми пословним тоном Богдановић с врата моје канцеларије.

"Молим?"

"Не можемо да помогнемо оном несрећнику од јутрос."

"Зашто не можемо? Како сад? Па, јел` си ми рекао да је то у реду?"

"Јесам, али се касније утврдило да је он осигураник Шапца, а не Београда и због тога нема начина да му помогнемо. Жао ми је. Имао сам најбољу намеру."

Изиђе и остави ме с мојом муком.

Размишљао сам у грчу шта да радим. Претурао сам по глави све могућности. Једино је било искључено да човека оставим на цедилу. Морао сам да нађем паре. Како знам и умам.

До вечери нисам смислио ништа паметно. Нисам знао коме да се обратим. Најзад сам, у очајању, позвао свог тадашњег саветника и градског секретара за бригу о деци, Тихомира Милошевића. Он ми даде идеју:

"Зови Карића. Богољуб неће смети да те одбије."

Ништа ми се то није допадало. Никад ником и ништа нисам тражио. Ни пре, ни после тога. Али, овог пута другог избора није било.

Уместо целе суме, богаташ је понудио половину. То је све што сам успео да учиним.

Човек на штакама је мирно примио лошу вест.

Без одговора и без питања.

Била је недеља.

Једна тужна, бедна и горка недеља.

Одлазак великог Србина

- Милутин Гарашанин -

Веровали или не, али нико није хтео или није смео да одржи посмртни говор академику Милутину Гарашанину²¹. Нико из Српске академије наука и уметности. То је ружна, али истинита слика и о Србији и о њеној Академији у ово наше злехудо доба.

Претпостављам да су неки одбили зато што су се бојали. Други зато што су му завидели. Трећи из идеолошке заслепљености.

Не зна се који је од ових разлога недостојнији. Зато њихова имена и не заслужију да се помену.

Тако је писцу ових редова запала незаслужена част да одржи тај говор, мада се није бавио праисторијом и не спада у Гарашанинове ученике. Био је само његов сабеседник и његов поштовалац.

Стављам пред читаоца речи тад изговорене, на Новом гробљу у Београду, као мало подсећање на бруку једне установе и њених појединаца који су себе прогласили средиштем и носиоцима српске памети и морала. Осим часних изузетака, Српска академија наука и уметности није ни једно, ни друго. Пре би се могло тврдити обратно. То је кућа коју су обележили бешчашће, неистине и понизност, више него знање, таленат и независан дух.

Овај срамотан пример најречитије сведочи о томе.

Образ САНУ спасао је г. Никола Тасић. Он ми је предложио да говорим на одру академика Милутина Гарашанина.

---

²¹ Академик Милутин Гарашанин преминуо је у априлу 2002.

Ево тог говора.

* * *

Отишао је последњи велики Србин нашег времена.

Ако је српска историјска вертикала имала свог изданка у добу у којем живимо онда је то био Милутин Гарашанин.

Као да се једна епоха завршила његовим одласком.

Као да данас присуствујемо једном крају, много већем и судбоноснијем од смрти једног човека. Као да се ланац нашег вековног трајања прекинуо.

Милутин Гарашанин био је живи доказ какви су Срби некад били и какви би требало данас да буду.

За нашег живота, на размеђу векова и миленијума, био је је једини и једиствен. У себи је носио, и то потпуно сам и достојанствен, онај национални континуитет о којем су многи просипали речи, али га нису разумели.

Породица Гарашанин уткала је себе у историју Србије последња два века толико дубоко да је постала њен синоним и њена потврда. Гарашанини су војевали за српско ослобођење, ударали темељ српске државе, одређивали њен национални правац, држали кормило њене политике, гинули за Србију. Нема области у раду за народ у којој на првом месту нема једног Гарашанина. Милутин Гарашанин се сав предао науци и достигао сам врх. Управо је он име својих предака и претходника уклесао међу бесмртне носиоце српске учене мисли.

Срби у савременом добу нису имали племства по рођењу. Потекли са села без изузетка, носили су један урођен осећај једнакости. Углед се стицао делом, а не наслеђем. Отуд се међу Србима рађало племство по заслуги. Али веома ретко и по изузетку. Обично су само поједици стизали до највиших

висина. Она породица која готово усамљено стоји и поносно носи српску идеју и српски завет сваким својим покољењем јесте породица Гарашанин. Ни у једном колону није било прекида, ни застоја. Сваки је Гарашанин свој пут бирао сам. Презиме је било обавеза, а не привилегија. Зато је постало најпознатије у Србији.

Да ли су Српство и Европејство два супротстављена уверења или две идеје које могу ићи упоредо? Да ли је избор Европе одрицање од наших древних традиција, вредности и достигнућа. Да ли ћемо изневерити себе и своје очеве ако Србију поведемо на запад?

То су питања која слушамо свакодневно. Чујемо и одговоре. Једни кажу: морамо остати чисти Срби, у Европи ћемо изгубити националну свест. Други тврде: у Европу можемо само ако се одрекнемо сами себе и престанемо да будемо Срби. Нити први знају шта је Српство, нити други разумеју Европу.

Нису Српство и Европејство ни супротне, ни паралелне идеје. Истинско Српство и истинско Европејство су једна и јединствена мисао.

Милутин Гарашанин је био најбољи пример да је управо тако. Ученији Француз од многих Француза, већи зналац од већине Немаца, он је био и најбољи Србин међу нама. Носио је њему својсвено господство. Деловао скромно, али надмоћно у сваком друштву у којем се нашао. Одмерен, сталожен, без подигнутог гласа. Али чврст у погледима и уверењима. Милутина Гарашанина красила је стаменост која разоружава противнике и отпорност која изазива завист скоројевића.

Отишао је Милутин Гарашанин од нас тамо где и припада. Данас је с онима који га разумеју боље него ми. Придружио се српским бесмртницима, својим прецима и истомишљеницима. А ми остајемо збуњени, јер нисмо

научили, јер нисмо слушали. Морао нам је бити узор. Можда недостижан, али свакако циљ којем тежимо. На нашу срамоту, многима није био. Напротив.

Тек ћемо, сад кад га више нема, полако схватити шта смо пропустили.

Одлазак Милутина Гарашићина огроман је губитак за нас као народ, зато што таквих људи међу нама, нажалост, више нема. На кога ћемо се угледати, од кога ћемо учити и примати савете? Ко ће нас управљати и опомињати?

Изгубили смо последњи путоказ, последњи извор надмоћног знања и мишљења.

Остали су кепеци и лажни пророци.

На нама који смо га познавали и волели остаје један аманет. Да свим својим силама сачувамо и пренесемо даље истине Милутина Гарашићина. Да не дозволимо прекид, да не оде све у заборав. Милутин Гарашићин нам је потребан много више него што смо ми били потребни њему.

Нека му Бог душу прости, а нама нека је Бог у помоћи.

Маркс, а не Тито!?

Играла се утакмица Звезда - Партизан на Маракани 15. октобра 2005. Био сам међу гостима у свечаној ложи. У полувремену ме позва Драгољуб Мићуновић да се придружим друштву за његовим столом.

Одмах поче с оним што га је тиштало:

"Читао сам ти књигу²²."

"И?"

"Много си ме оцрнео. И то без основа. Требало је да се распиташ о чињеницама пре него што нешто напишеш."

"Не знам шта те је толико погодило? Па, ниси ти најгоре прошао. Нисам те много ни помињао."

"Рецимо, оно око "Црвеног универзитета - Карл Маркс". Ти си написао да је то била моја идеја, а није, то је предложио Љуба Тадић²³. Али би морао и да знаш зашто. Ти си некакав историчар, па си бар због тога био у обавези да ме питаш..."

"Добро, ево сад ћеш ти све да ми испричаш."

"Наравно да хоћу, колико да сазнаш истину. Наиме, тад се већ нагађало да би београдски универзитет могао да добије назив "Јосип Броз - Тито". Та пракса је већ почела у Словенији. Универзитет у Љубљани је назван "Едвард Кардељ - Бевц". И бањалучки универзитет је именован "Ђуро Пуцар - Стари". Ми смо то хтели да спречимо. Ево ти Карл Маркс", Мићуновић направи

---

²² Мислио је на прву књигу "Изневерен револуције".

²³ Мисли на марксистичког филозофа и академика Љубомира Тадића, оца Бориса Тадића, данашњег председника Србије, једног од тзв "пракисоваца", вођа шездесетосмаша и оснивача Демократске странке. Близак кругу око Добрице Ћосића.

непристојан покрет руком, "па чик онда нек` се неко усуди да промени у Јосип Броз Тито."

"Е, ако је тако, Мићуне, онда извини што сам погрешно написао. Обећавам да ћу у следећој књизи тачно пренети твоје речи. А, да ли је боље било Карл Маркс или Јосип Броз нисам сигуран. Ако мене питаш, не зна се шта је од то двоје горе. Уз то, ниједан од њих двојице није имао никакве везе с београдским универзитетом."

Остало је на томе.

Овим кратким записом успуњавам обећање дато Драгољубу Мићуновићу. Чак и да нисам дао реч, ово је свакако вредело забележити као сведочанство једног заглупљеног и заслепљеног времена.

Пре свега зато што се одједи из те прошлости чују и данас.